

Janusz Jasiński

Z dziejów kontaktów i współpracy lubelskiego uniwersyteckiego ośrodka humanistycznego z Olsztynem po roku 1945 : (ze specjalnym uwzględnieniem środków historycznych)

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 235-244

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Jasiński

**Z dziejów kontaktów i współpracy
lubelskiego uniwersyteckiego ośrodka humanistycznego
z Olsztynem po roku 1945
(ze specjalnym uwzględnieniem środowisk historycznych)***

Prekursorem zainteresowań badawczych problematyką mazurską w Lublinie był Hieronim Łopaciński, etnograf, językoznawca, bibliofil, działający w ostatnich dziesięcioleciach XIX w. Współpracował długo i owocnie z Janem Karłowiczem, znanym redaktorem czasopisma etnograficznego, stojącego na europejskim poziomie — „Wisły”. Łopaciński należał do tej grupy polskich działaczy i uczonych, jak Antoni Osuchowski, Erazm Parczewski, Roman Zawiliński, czy znacznie młodszy od nich Kazimierz Nitsch, która poczuwała się do obywatelskiego obowiązku obejmować swoimi badaniami także ludność polską w Prusach Wschodnich. Dlatego już w 1881 r., mając zaledwie 21 lat, nawiązał kontakt z Marcinem Gerssem w Lecu (Giżycko), a następnie, już jako stypendysta Akademii Umiejętności w Krakowie, odbył naukowy objazd po Prusach Wschodnich, zbierając materiały do gwary i obyczajów ludności mazurskiej. W 1897 r. został członkiem królewieckiego Towarzystwa Starożytności „Prussia”¹. W „Wisłę” recenzował etnograficzną rozprawę Maxa Toepfena o Mazurach, popularny esej redaktora elckiej „Gazety Ludowej” Karola Bahrkego o *Pruskim Mazowszu* (1898), a w „Tygodniku Ilustrowanym” przyczynek Jana Karola Sembrzyckiego o rogach jelenich na Mazurach. Z tym ostatnim utrzymywał naukowe kontakty nacechowane wzajemną życzliwością². Zbiory prywatne Łopacińskiego — jak wiadomo — stały się zrębem naukowej biblioteki w Lublinie, noszącej po dziś dzień jego imię. Niewątpliwie dzięki Łopacińskiemu znajdujemy w niej także rzadkie „prussica”, jak kilkanaście roczników „Kalendarza Królewsko-Pruskiego Ewangelickiego”, wydawanych przez Marcina Gerssa, czy trzy roczniki „Prusko-Polskiego Kalendarza dla

* Artykuł jest poszerzoną wersją referatu przedstawionego 29 września 1999 r. na sesji „Udział polskich ośrodków uniwersyteckich w rozwoju nauk humanistycznych i organizacji nauki w Olsztynie 1945—1961” zorganizowanej przez Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.

1 R. Bender, *Łopaciński Hieronim*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 18, 1973, ss. 394—396; T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla w XIX i XX wieku (do 1945 roku)*, Warszawa 1983, s. 20.

2 T. Oracki, *Mazury i Warmia w okresie 1800—1914*, w: *Dzieje folklorystyki polskiej 1864—1918*, pod red. H. Kapełuś i J. Krzyżanowskiego, Warszawa 1982, ss. 456, 461—462; tenże, *Zbiory przysłów mazurskich Hermanna Frischbiera*, Literatura Ludowa, 1973, nr 4—5, ss. 90—93; D. Kasperek, *Jan Karol Sembrzycki 1856—1919. Mazur na rozdrożu narodowym*, Olsztyn 1988, ss. 157—158, 162, 166, 173, 176, 179, 201.

Ewangelików”, redagowanych przez Jana Karola Sembrzyckiego³. Są tam i dokumenty odnoszące się do XVII-wiecznego Braniewa.

Okazją do większego zainteresowania się Warmią i Mazurami w Lublinie stały się decyzje wersalskie o plebiscytach na tych terenach. W Lublinie powstał Komitet Obrony Ziem Plebiscytowych. Chodziło mu także, a może głównie o Śląsk Cieszyński i Górny. Młodzież studencka z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego opodatkowała się na cele plebiscytowe, a jej delegacja wzięła udział 5 czerwca 1920 r. w ogólnopolskiej konferencji akademickiej w Poznaniu, protestując przeciwko gwałtom niemieckim, domagając się „gwarancji swobodnego wypowiedzenia się”⁴.

Ponowne zwrócenie uwagi na Warmię i Mazury w Lublinie wiązało się z trzema czynnikami. Oto ziemie te zostały w 1945 r. włączone do Polski. Istniejący mit mazurski, specjalnie silny od ukazania się Wańkowiczowskiego *Smętka*, znów się ożywił, czego wyrazem była chociażby nazwa „Okręg Mazurski”. Natomiast Warmią — jako krajem o tradycjach katolickich, hoźjańskich, kromerowskich, kopernikowskich zainteresowała się specjalnie lubelska uczelnia katolicka. Wreszcie czynnik trzeci — w 1944 r. na KUL-u rozpoczął pracę Andrzej Wojtkowski, były dyrektor Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu, bezlitośnie wypędzony przez Niemców w listopadzie 1939 r. Właśnie on należał do tej stosunkowo nielicznej grupy historyków okresu międzywojennego, która prowadziła badania nad Prusami Książęcymi i późniejszymi Prusami Wschodnimi. Niezależnie od różnych szkiców popularyzatorskich, napisał artykuł o stosunku nadprezydenta prowincji pruskiej, Teodora von Schöna, do powstania listopadowego⁵ oraz dużą rozprawę o Gustawie Gizewiuszu, wydaną w Gdańsku w 1933 r.⁶ I chociaż o Gizewiuszu ukazało się po 1945 r. wiele wartościowych przyczynków, które w niejednym wypadku korygowały ustalenia Wojtkowskiego, to jednak jego publikacja sprzed blisko siedemdziesięciu laty wciąż nie jest przestarzała, wciąż stanowi najważniejsze źródło wiedzy o ostródzkim kaznodziei. Andrzej Wojtkowski jeszcze w Poznaniu interesował się lennem pruskim⁷.

Po wojnie badania A. Wojtkowskiego w zdecydowany sposób zwróciły się ku początkom Księstwa Pruskiego, a w ostatnich dziesięcioleciach życia ku sprawom krzyżackim. Pisał przede wszystkim o hołdzie pruskim w 1525 r.⁸; dla

3 J. Jasiński, *Wykaz czasopism i kalendarzy polskich na Mazurach i Warmii z lat 1718—1939 znajdujących się w bibliotekach krajowych i zagranicznych*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1961, nr 2, s. 282, 285.

4 A. Wojtkowski, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918—1944*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 1969, ss. 47—48; J. Minakowski, *Bibliografia plebiscytu na Warmii, Mazurach i Powiślu w 1920 roku*, Warszawa—Olsztyn 1967, poz. 2045, 2681 (mps w Zbiorach Specjalnych Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, sygn. R. 552).

5 A. Wojtkowski, *Władze Prus Wschodnich i Zachodnich wobec powstania listopadowego*, Strażnica Zachodnia, 1926, nr 1, ss. 18—27.

6 A. Wojtkowski, *Gustaw Gizewiusz i jego listy do Józefa Łukaszewicza, Andrzeja Niegolewskiego i Edwarda Raczyńskiego*, w: *Krzysztof Celestyn Mrongowiusz 1764—1855. Księga pamiątkowa*, pod red. W. Pniewskiego, Gdańsk 1933, ss. 265—323.

7 A. Wojtkowski, *Polemika o lenno pruskie w r. 1611*, Roczniki Historyczne, 1936, ss. 106—115.

8 A. Wojtkowski, *Hołd Pruski według relacji Maurycego Ferbera, biskupa warmińskiego*, Zapiski TNT, 1947, t. 13, s. 99 i dyskusja tamże (ss. 108—110); także, *Nowe przyczynki do genezy Hołdu Pruskiego*, Sprawozdania

nas, studentów, prowadził na ten temat wykład monograficzny, chociaż osobnej książki o holdzie pruskim nie ogłosił. Wyrazem naukowej współpracy KUL-u z tworzącym się ośrodkiem olsztyńskim były dwa referaty o świadomości narodowej Mazurów, wygłoszone w czasie VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu w 1948 r. Jeden przygotował Andrzej Wojtkowski, drugi — dyrektorka Liceum Żeńskiego w Olsztynie, dr Irena Pietrzak-Pawłowska, z czasem profesor Uniwersytetu Warszawskiego⁹.

Wojtkowski zainteresował się też drugą postacią mazurską — Krzysztofem Celestynem Mrongowiuszem, pisząc o nim ogółem siedem mniejszych prac. Miał już gotowy maszynopis jego biografii, ale wskutek różnych komplikacji wydawniczych rzecz w formie książkowej nie ukazała się. Niemniej duży artykuł o mazursko-gdańskim uczonym opublikował w toruńskich „Zapiskach Historycznych”¹⁰. Biorąc pod uwagę zainteresowania lubelskiego profesora problematyką pruską i mazurską, Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Historycznego powołał go w skład Rady Naukowej świeżo powstałej Stacji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego, przekształconej z Instytutu Mazurskiego (1953). Wojtkowski już wcześniej wgłębiał się w zbiory Archiwum Diecezji Warmińskiej, przeniesione po wojnie z Fromborka do Olsztyna.

Pierwszym uczniem prof. Wojtkowskiego był Henryk Zins. Właśnie Wojtkowski zwrócił jego uwagę na sprawy Warmii i Prus Książęcych. Zins pisze na ten temat w niedawno wydanych wspomnieniach: „początki mojej pracy naukowej i dydaktycznej na KUL-u wiążą się z osobą prof. Andrzeja Wojtkowskiego, który pewnego dnia, w czasie wakacji na obozie KUL-u na Warmii, zaproponował mi stanowisko zastępcy asystenta. Wziął mnie kiedyś na krótki spacer wokół pałacu Grabowskiego w Smołowie [Smolajny — J.J.] i zapytał w pewnym momencie o moje plany na przyszłość”. Następnie — wspomina Zins — zachęcił go, aby swoje życie związał z pracą naukową, a konkretnie, aby zajął się okresem nowożytnym północnych ziem Polski. Wkrótce też Wojtkowski ułatwił mu dostęp do archiwum warmińskiego¹¹. Oprócz Wojtkowskiego służyli wówczas pomocą Zinsowi w Olsztynie administrator apostolski, ks. dr Teodor Bensch, Emilia Sukertowa-Biedrawina, kierownik Instytutu Mazurskiego, a nieco później ks. kanonik Jan Obłąk. Zins wydał najpierw niezbyt udaną — jak sam to szczerze przyznaje — książkę o gdańskich Ferberach¹², ale niebawem poprawił swą reputację interesującą monografią powstania sambijskiego w 1525 r.¹³ Pamiętam promocję (wówczas terminem tym się nie posługiwano) tej książki, która odbyła się na posiedzeniu lubelskiego oddziału Polskiego Towa-

z Czynności Wydawniczej i Posiedzeń Naukowych oraz Kronika Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1945—1949, nr 1, ss. 72—79.

9 A. Wojtkowski, *Budzenie się świadomości narodowej Mazurów Pruskich*, w: *Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu*, Wrocław 1948, ss. 101—109; I. Pietrzak-Pawłowska, *Budzenie się świadomości narodowej Mazurów Pruskich*, *ibidem*, ss. 111—120.

10 A. Wojtkowski, *Krzysztof Celestyn Mrongowiusz 1764—1855*, *Zapiski Historyczne*, 1955, t. 21, z. 3—4, ss. 63—107.

11 H. Zins, *Przez epoki i kontynenty*, Lublin 1996, s. 58.

12 H. Zins, *Ród Ferberów i jego rola w dziejach Gdańska w XV i XVI wieku*, Lublin 1951.

13 H. Zins, *Powstanie chłopskie w Prusach Książęcych w 1525 roku. Walki społeczne w Prusach w początkach reformacji i ich geneza*, Warszawa 1953.

rystwa Historycznego. Dyskusję zagał prof. Wojtkowski. Pod kierunkiem Zinsa zostało napisanych kilka prac magisterskich odnoszących się do naszego regionu.

Jeśli chodzi o Smolajny, to muszę stwierdzić, że i w moim życiu odegrały ważną, jeśli nie zasadniczą rolę. Oto w czasie obozu studenckiego poddałem się urokowi historii tych ziem i następnie poprosiłem prof. Wojtkowskiego o temat pracy magisterskiej dotyczący Mazur. Napisałem więc rzecz o germanizacji ludności mazurskiej w pierwszej połowie XIX w. i w konsekwencji, dzięki poparciu Wojtkowskiego i dr Marzeny Pollakówny, rozpocząłem w 1954 r. pracę w Olsztynie. W 1956 r. ukończył na KUL-u historię sztuki Lucjan Czubieli, który w Olsztynie przez długie lata pełnił obowiązki wojewódzkiego konserwatora zabytków i dzięki temu w zakresie ratowania i odbudowy historycznych obiektów architektonicznych Warmii i Mazur mógł położyć olbrzymie zasługi.

W roku 1950 Koło Historyków KUL zorganizowało objazd naukowy po Warmii. W Olsztynie prelekcję wygłosiła dla nas Emilia Sukertowa-Biedrawina. Zajechaliśmy także do byłej głównej kwatery Hitlera. Szliśmy ostrożnie wąską ścieżką, po bokach widzieliśmy napisy: „Uwaga! Teren zaminowany”.

Pollakówna została zatrudniona na KUL-u w 1951 r. Jej praca doktorska o osadnictwie na Warmii ukazała się już w okresie pobytu autorki w Lublinie¹⁴. W czasie kwerendy olsztyńskiej z dużą pomocą przychodziła jej Emilia Sukertowa-Biedrawina, a w sprawach bytowych jej córka, Bożena Wilamowska. Właśnie na cześć Pollakówny, wnuczka Sukertowej-Biedrawiny otrzymała imię Marzena. W Lublinie, wraz z jej przybyciem, przy Towarzystwie Naukowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego powołana została Komisja Badań nad Dziejami Warmii i Mazur. Na lubelski okres Pollakówny (1951—1961) przypadła największa część jej publikacji, wśród których na szczególną uwagę zasługuje rozprawa o *Zaniku ludności pruskiej*¹⁵. Pod jej kierunkiem powstała na KUL-u praca *Sieć parafialna biskupstwa warmińskiego do roku 1525* (1961), która jednak objęła ziemie tylko dominium, a nie całej diecezji warmińskiej¹⁶. Była też opiekunem pracy magisterskiej Bohdana Koziello-Poklewskiego, który od trzydziestu lat, wróciwszy do Olsztyna, pracuje naukowo nad dziejami Prus Wschodnich.

Nowy impuls do zacieśnienia współpracy naukowej pomiędzy obu ośrodkami stworzyły pomyślniejsze warunki polityczno-kulturalne zaistniałe po Polskim Październiku. Właśnie w tym nowym okresie mogły powstać w Olsztynie dwa czasopisma: „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (1957) i „Rocznik Olsztyński” (1958), a w 1962 r. Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego. Z inicjatywy Olsztyna Wojtkowski ogłosił w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich” kilka dłuższych artykułów recenzyjnych o sprawach mazurskich

14 M. Pollakówna, *Osadnictwo Warmii w okresie krzyżackim*, Poznań 1953.

15 M. Pollakówna, *Zanik ludności pruskiej*, w: *Szkice z dziejów Pomorza*, t. 1. Pod red. G. Labudy, Warszawa 1958, ss. 160—207.

16 Na temat Marzeny Pollakówny zob. J. Kłoczowski, *Marzena Pollakówna 1926—1971*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1972, nr 2—3, ss. 481—483; tenże, *Pollakówna Marzena*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 27, Wrocław 1983, ss. 341—342; B. Kürbis, *Marzena Pollakówna (1926—1971)*, *Zapiski Historyczne*, 1972, t. 37, z. 4, ss. 781—785 (tu bibliografia jej prac naukowych).

w XIX w.¹⁷ Natomiast z jego inicjatywy zaczęły się ukazywać w olsztyńskim kwartalniku potężne rozprawy na temat sporów Polski z Krzyżakami, które następnie wydane zostały w Olsztynie w formie dwóch osobnych książek¹⁸. W swoim czasie, dzięki poparciu profesora, otrzymałem na trzecim roku studiów stypendium naukowe. Obecnie z dużą satysfakcją mogłem mu przesyłać honoraria autorskie za prace drukowane w „Komunikatach”. Profesor otrzymał regionalną nagrodę olsztyńskiego oddziału PAX im. Michała Lengowskiego (1970) oraz został członkiem honorowym Towarzystwa Naukowego im. W. Kętrzyńskiego¹⁹. W 1972 r., z okazji jubileuszu profesora, lubelskie „Roczniki Humanistyczne” zadedykowały mu specjalny zeszyt (1972, z. 2), w którym zamieścili swe artykuły dwaj historycy olsztyńscy (Tadeusz Grygier i Janusz Jasiński).

Henryk Zins, który w 1955 r. przeniósł się na Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, zajął się epoką Kopernika. Kilka artykułów opublikował w obu czasopismach olsztyńskich²⁰. Całość tej tematyki, porozrzucaanej po różnych czasopismach, zebrał i wydał w osobnej książce²¹. Uczeń Zinsa, Edward Mierzwa, w latach dziewięćdziesiątych został zatrudniony w Instytucie Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie²².

Po śmierci Pollakówny i Wojtkowskiego oraz po wyjeździe Zinsa z kraju, kontakty ze świeckimi instytucjami w Olsztynie uległy osłabieniu. Z rzadka tylko pod kierunkiem ucznia Wojtkowskiego, Ryszarda Bendera, powstanie jakaś praca magisterska dotycząca Prus Wschodnich²³. W jego książce pamiątkowej z 1997 r. uczestniczyło trzech olsztyńskich historyków (Janusz Jasiński, Danuta i Norbert Kasparkowie)²⁴. Od czasu do czasu lubelscy naukowcy przyjeżdżają do Olsztyna z odczytami i referatami (Ryszard Bender, Jerzy Kłoczowski, Jan Konefał, Eugeniusz Nebelski). Przed rokiem rozpoczął pracę w olsztyńskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej lubelski historyk, Stanisław Gajewski. Ważnym akordem współpracy z ostatnich lat jest wydanie przez Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego rozprawy doktorskiej adiunkta KUL-u, Jana Ptaka, urodzonego na Mazurach, o wojskowości średniowiecznej Warmii²⁵.

Na osobne omówienie zasługują kontakty i współpraca olsztyńskiego środowiska hożańskiego z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim. Powstałe po

17 A. Wojtkowski, *Z powodu przedruku książki Gustawa Gizewiusza pt. „Die polnische Sprachfrage in Preussen”*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1962, nr 1, ss. 173—186; tenże, *Mazury i Warmia w „Szkicach z dziejów Pomorza”*, ibidem, nr 2, ss. 495—501.

18 A. Wojtkowski, *Tezy i argumenty polskie w sporach terytorialnych z Krzyżakami*, Olsztyn 1968; tenże, *Procesy polsko-krzyżackie z lat 1320—1321*, Olsztyn 1972.

19 J. Jasiński, *Profesor Andrzej Wojtkowski — przyjaciel Warmii i Mazur (1891—1975)*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1975, nr 4, ss. 551—556.

20 H. Zins, *Nieznany testament biskupa warmińskiego Maurycego Ferbera*, Rocznik Olsztyński, 1958, t. 1, ss. 223—233; tenże, *Kapituła fromborska w czasach Mikołaja Kopernika*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1959, nr 4, ss. 399—434.

21 H. Zins, *W kręgu Mikołaja Kopernika*, Lublin 1966.

22 H. Zins, *Przez epoki i kontynenty*, s. 78, 137, 181.

23 Np. Danuty i Norberta Kasparków (1984, 1985).

24 *Na przełomie stuleci. Naród — Kościół — państwo w XIX i XX wieku*, pod red. M. Piotrowskiego, Lublin 1997.

25 J. Ptak, *Wojskowość średniowiecznej Warmii*, Olsztyn 1997.

1945 r. — najpierw Niższe Seminarium Duchowne (1946), następnie Wyższe Seminarium Duchowne (1949) niejako z natury rzeczy musiały korzystać z pomocy różnych instytucji katolickich w Polsce, w tym przede wszystkim z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, czemu sprzyjał fakt, że z dniem 1 września 1945 r. w Olsztynie podjął swoje obowiązki administrator apostolski, ks. dr Teodor Bensch, dotychczasowy wykładowca lubelskiej uczelni²⁶. KUL regularnie zapraszał kleryków olsztyńskich na specjalne kursy z zakresu etyki i nauki społecznej organizowane przez Wydział Filozofii Chrześcijańskiej²⁷. Współpraca ta szła również w kierunku odwrotnym. Do „Hosianum” zgłaszali się młodzi chłopcy z całej Polski. W latach 1950—1992 wyświęcono 42 księży pochodzących z diecezji lubelskiej²⁸. Ale łączność Olsztyna z Lublinem w pierwszych latach powojennych przejawiała się i w innych formach. Oto co czytamy w „Warmińskich Wiadomościach Diecezjalnych” z 1948 r.: „Szczególne serdeczne więzy wiążą Warmię z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, którego profesorem był nasz ks. Administrator Apostolski aż do chwili powołania go przez Stolicę Świętą na stanowisko rządcy diecezji warmińskiej. Toteż nie dziw, że żywi serdeczną przyjaźń dla tej sławnej uczelni katolickiej, jej profesorów i studentów. Malowniczo położona siedziba letnia biskupa Grabowskiego, Smolany [poprawnie Smolajny] w pow. lidzbarskim, własność stolicy biskupiej warmińskiej, została oddana przez ks. Administratora Apostolskiego Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu, w której już setki studentów i studentek ze swoimi profesorami znalazły odpoczynek i odprężenie po ciężkiej pracy naukowej. Romantyczne ogniska w prastarym parku, różne imprezy, w których bierze udział także ludność miejscowa, przyczyniają się w wysokim stopniu do zbliżenia się ludności autochtonicznej i przesiedleńczej. Ponadto pomoc materialna okazywana zubożałej ludności warmińskiej z własnych zapasów w dużej mierze ulżyła nędzy i budziła nowe nadzieje w sercach ludzi nieraz bliskich rozpaczy. Duszą i sercem tej działalności jest Jego Magnificencja ks. rektor profesor dr Antoni Słomkowski, który przy pomocy J. E. ks. Administratora Apostolskiego zorganizował tę może jedną z najpiękniejszych kolonii akademickich w Polsce, z której korzysta także młodzież wielu uniwersytetów”²⁹. Oprócz historyków wypoczywali tu m.in. Juliusz Kleiner, Irena Sławińska, Przemysław Mroczkowski, Zdzisław Papierkowski i wielu innych profesorów³⁰.

Syn prof. Andrzeja Wojtkowskiego, Julian — cytuję słowa bpa Drzazgi —: „wstępując [w 1947 r.] do seminarium [duchownego], wprawdzie w Lublinie, już był inkarnowany do diecezji warmińskiej, otrzymał tonsurę i święcenia jako alumn warmiński i został wyświęcony na kapłana dla diecezji warmińskiej”

26 J. Grzywacz, *Kronika Wydziału Prawa Kanonicznego 1944—1968*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, s. 161.

27 Np. w roku akademickim 1949—1950 — *Warmińskie Wiadomości Diecezjalne*, 1949, nr 4, ss. 29—30.

28 A. Szorc, A. Kopiczko, *Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum”*. *Zarys dziejów*, Olsztyn 1995 (dalej: A. Kopiczko), s. 123.

29 A. Kaliński, *Kościół katolicki w dziele odbudowy ziemi warmińsko-mazurskiej*, *Warmińskie Wiadomości Diecezjalne*, 1948, nr 5, ss. 19—20.

30 Wspomnienia mojej siostry, Marii Jasińskiej-Wojtkowskiej i własne.

w 1950 r.³¹ W 1952 r. uzyskał na KUL stopień magistra, pisząc pracę pt. *Język kazań i śpiewu kościelnego w diecezji warmińskiej około połowy XIX wieku*³². Była to bodajże pierwsza praca naukowa po wojnie dotycząca Warmii w całości oparta na źródłach archiwalnych. Kilka lat później najważniejsze części tej pracy zostały opublikowane w lubelskich „Rocznikach Humanistycznych”³³. Także na KUL-u ks. Wojtkowski obronił swą pracę doktorską *Wiara w Niepokalane Poczęcie NMP w Polsce w świetle średniowiecznych zabytków liturgicznych. Studium historyczno-dogmatyczne* (1953). W 1969 r. Wojtkowski został biskupem pomocniczym diecezji warmińskiej, nadal współpracując z Lublinem. Tam ogłaszał swoje artykuły, tam zwoływał zjazdy teologów (1983, 1989), tam był współorganizatorem kongresu mariologicznego (1986), w którym, dzięki jego inicjatywie wygłosiło referaty siedmiu autorów z Olsztyna (Alina Bukowska, Małgorzata Dągiel, Janusz Jasiński, Halina Keferstein, Władysław Nowak, Józefa Piskorska, Julian Wojtkowski)³⁴. Od 1975 r. biskup Wojtkowski przez wiele lat pełnił obowiązki sekretarza Komisji Episkopatu Polski do Spraw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego³⁵. Można powiedzieć o nim generalnie, że wykształcony w Lublinie, całe swoje młode i dorosłe życie, całą pracę naukową i duszpasterską oddał diecezji warmińskiej, jednocześnie nadal intensywnie współpracując z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim.

Po przemianach październikowych mógł objąć rządy w diecezji warmińskiej jako „biskup w Olsztynie”, ks. Tomasz Wilczyński, dotychczasowy rektor seminarium duchownego w Lublinie, a sekretnie mianowany na biskupa już w 1951 r.³⁶ Jego następca, Józef Drzazga, przybył także z Lublina, gdzie był wicerektorem seminarium duchownego oraz wykładowcą Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W 1958 r. został sufraganem olsztyńskim, w 1965 r. ordynariuszem, a w 1972 r. „biskupem warmińskim”, czyli pierwszym polskim biskupem warmińskim od czasów Ignacego Krasickiego³⁷. W dniu konsekracji w 1965 r. mówił: „Z woli bożej mam pracować na Warmii. Poczytuję to sobie za zaszczyt i największe szczęście. Warmia zawsze mnie dziwnie pociągała. Pociąga mnie Matka Boża królująca w Gietrzwałdzie, Świętej Lipce i katedrze fromborskiej. Pociągał mnie bohaterski lud Warmii i Mazur. Pociągali mnie biskupi

31 *Warmińskie Wiadomości Diecezjalne* 1970, nr 1, s. 15 (przemówienie ks. bpa Józefa Drzazgi z 22 IX 1969 r.).

32 *Życiorys ks. biskupa Juliana Wojtkowskiego*, *Warmińskie Wiadomości Diecezjalne*, 1970, nr 1, s. 12; J. Jezierski, *Biogram naukowy księdza biskupa profesora Juliana Wojtkowskiego*, *Studia Warmińskie*, 1988 (wyd. w 1994 r.), t. 25, s. 6.

33 J. Wojtkowski, *Zasięg terytorialny języka polskiego w kazaniach na Warmii i Powiślu według akt wizytacyjnych diecezji warmińskiej z lat 1839—1858*, *Roczniki Humanistyczne*, 1957, z. 4, ss. 217—237.

34 Zob. *Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX wieku. Księga pamiątkowa V Ogólnopolskiego Kongresu Mariologicznego i Maryjnego Lublin — Wąwolnica 28—31 VIII 1986*, pod red. B. Pylaka i C. Krakowiaka, Lublin 1988.

35 J. Jezierski, op. cit., s. 9.

36 J. Obłąk, *Dzieje diecezji warmińskiej w okresie dwudziestolecia (1945—1965)*, *Nasza Przeszłość*, 1965, t. 22, ss. 191—194 (tu mylnie twierdzi autor, że był on „biskupem warmińskim”. Wg dekretu nominacyjnego nazywał się „episcopus in Olsztyn”).

37 A. Szorc, *Dzieje diecezji warmińskiej (1243—1991)*, Olsztyn 1991, s. 126, 127, 142.

i kapłani, którzy pisali i piszą tak wspaniałą historię tej części Kościoła. Pociągali bracia przybyli spod Wilna, Łucka, Lublina i Warszawy”³⁸.

Można więc powiedzieć, że lubelskie katolickie środowisko naukowe ofiarowało naszemu regionowi czterech rządców diecezji warmińskiej (Teodor Bensch, Tomasz Wilczyński, Józef Drzazga, Julian Wojtkowski) i to w czasie trzech pierwszych, najtrudniejszych dziesięcioleci powojennych.

Dzięki staraniom biskupa Drzazgi nastąpił dalszy krok w kierunku zacieśnienia stosunków pomiędzy „Hosianum” a KUL. Oto w 1973 r. została zawarta umowa pomiędzy obu instytucjami, na mocy której alumni szóstego roku „Hosianum”, a później i piątego roku, mogli być studentami Wydziału Teologicznego KUL. Umowę powyższą realizowano aż do chwili, kiedy to w Olsztynie otwarto Warmiński Instytut Teologiczny z uprawnieniami magisterskimi, afiliowany do Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Dzięki temu — po dzień dzisiejszy — na KUL-u otrzymało stopień magistra około stu księży warmińskich, w tym siedemdziesięciu licencjat³⁹. Ponadto na KUL-u obroniło pracę doktorską z diecezji warmińskiej około trzydziestu księży, a kolokwium habilitacyjne zdało sześciu księży z Olsztyna (Władysław Piwowski — socjolog, Edmund Przekop i Ryszard Sztymiler — kanoniści, Józef Turek — filozof przyrody, Władysław Nowak — liturgista, Andrzej Kopiczko — historyk).

Obowiązki wykładowców na KUL pełniło i pełni ośmiu księży z Olsztyna (Edmund Przekop, Władysław Piwowski, Józef Turek, Romuald Jakub Weksler-Waszkinel, Mirosław Kalinowski, Marian Szram)⁴⁰.

Współpraca pomiędzy obu ośrodkami naukowymi przejawiała się również w dziedzinie wydawniczej. Autorzy olsztyńscy drukowali i drukują swe prace na KUL-u i odwrotnie — lubelscy w Olsztynie. Jednym z pierwszych przykładów współpracy na tym polu jest książka historyka, ks. Jana Obłąka o stanowisku biskupów warmińskich wobec ludności polskiej w XIX w.⁴¹ Ponadto księża warmińscy publikują swe prace w różnych czasopismach KUL-owskich. Wymieńmy je: „Roczniki Humanistyczne”, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”. Na odrębne podkreślenie zasługuje olbrzymie przedsięwzięcie KUL: *Encyklopedia katolicka*, dla której opracowało szereg haseł przynajmniej ośmiu autorów olsztyńskich (Jan Obłąk, Julian Wojtkowski, Alojzy Szorc, Andrzej Kopiczko, Marian Borzyszkowski, Jan Górny, Władysław Nowak, Ryszard Sztymiler). Należy też pamiętać, że część olsztyńskich habilitantów drukowało swe prace na KUL.

Duży jest też udział autorów lubelskich w wydawnictwach hożańskich. W „Studiach Warmińskich” publikowali swe większe lub mniejsze rozprawy: Jan Szlaga — biblista, Seweryn Rosik — moralista, Feliks Gryglewicz — biblista; Marek Zahajkiewicz — historyk mediewista, Piotr Poręba — pedagog

38 S. Achremczyk, B. Marchwiński, J. Przeracki, *Poczet biskupów warmińskich*, Olsztyn 1994, s. 246.

39 A. Kopiczko, op. cit., s. 127; tenże, *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, Olsztyn 1996, s. 114.

40 Na podstawie informacji ks. dr. hab. Andrzeja Kopiczki.

41 J. Obłąk, *Stosunek niemieckich władz kościelnych do ludności polskiej w diecezji warmińskiej w latach 1800—1870*, Lublin 1960.

i psycholog. Uczni lubelscy uczestniczą w sesjach naukowych organizowanych w Olsztynie. Wymieńmy przykładowo szóste kolokwium średniowieczne z 1997 r., w którym wygłosiło swe referaty trzech autorów z KUL-u (Ryszard Knapiński, Aleksandra Witkowska, Marek Zahajkiewicz)⁴². „Hosianum” wydało ks. Edmundowi Przekopowi, profesorowi KUL-u cenne dzieło o stosunkach pomiędzy Kościołem Zachodnim a Wschodnim⁴³. Inny uczony lubelski, o. Henryk Damian Wojtyska w ramach „Studiów Warmińskich” wydał blisko pięciusetstronicowy tom źródeł, mianowicie korespondencję Hozjusza z lat 1558—1560⁴⁴. W 1999 r. rozpoczął pracę na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim.

Cytowane przykłady kontaktów i współpracy lubelskiego środowiska naukowego z olsztyńskim dalekie są od wyczerpania niniejszego tematu. Niemniej — jak sądzę — można stwierdzić, że nie była to pomoc jednostronna idąca z Lublina do Olsztyna. Oczywiście, najważniejszą zasługą Lublina było kształcenie kadr, najpierw magistrów, później doktorów, wreszcie profesorów, kadr, które pracowały i pracują dla nauki i kultury na Warmii i Mazurach. Z drugiej strony pewna grupa olsztyńskich przedstawicieli nauki oddała swe siły na rzecz Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Ponadto środowisko Olsztyna, zarówno świeckie, jak i kościelne, przez długie dziesięciolecia służyło i służy Lublinowi swoimi możliwościami wydawniczymi. W tym zakresie dostrzegam nawet pewną przewagę Olsztyna. W ostatnich latach daje się zauważyć intensyfikacja współpracy pomiędzy „Hosianum” a KUL-em. Trzeba jednak pamiętać, że współpraca pomiędzy „Hosianum” a KUL-em jest dlatego tak szeroka, że tematycznie dotyczy ogólnych problemów katolickich, interesujących dwie strony. Natomiast świeckie środowisko historyczne w Olsztynie świadomie koncentruje się na zagadnieniach regionalnych, stąd współpraca z partnerami lubelskimi jest zawężona.

Zur Geschichte der Kontakte und der Zusammenarbeit der akademischen Kreise von Lublin und Allenstein nach 1945 (unter besonderer Berücksichtigung der Historiker)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Eine Intensivierung der Aufmerksamkeit, die Ermland und Masuren in Lublin geschenkt wurde, ist mit drei Faktoren verbunden. 1945 wurden diese Gebiete nach Polen angeschlossen. Der spezifische Masuren—Mythos, aufgelebt nach dem Erscheinen des Wańkowicz-Buches *Auf den Spuren des Smentek*, hat an Kraft gewonnen. Das Ermland mit all seinen katholischen, Hosius-, Kromer-, Copernicus-Traditionen kam ins Interessensfeld der Katholischen Universität Lublin (KUL). Seit 1944 war an ihr Professor Andrzej Wojtkowski tätig, der bereits vor 1939 in Posen die Geschichte des Herzogtums Preußen erforschte und eine hervorragende Arbeit zur Tätigkeit von

42 M. Borzyszkowski, *VI colloquia mediaevalia w Olsztynie 13 IX 1997*, Studia Warmińskie, 1998, t. 35, cz. I, ss. 8—10.

43 E. Przekop, *Rzym — Konstantynopol. Na drogach podziału i pojednania*, Olsztyn 1986.

44 Studia Warmińskie, t. 17: *Korespondencja Stanisława Hozjusza kardynała i biskupa warmińskiego*, t. III (1558—1561), cz. I (10 V 1558—31 VIII 1560), oprac. H. D. Wojtyska, Olsztyn 1980, s. 464.

Gustav Gisevius (1810—1848) in Masuren geschrieben hat. Wojtkowski machte die Geschichte dieser Region oft zum Gegenstand der Arbeiten seines Seminars: er veröffentlichte in Allenstein einige Bücher zur Geschichte des Deutschen Ordens und bildete einige Magistern und Doktoren aus, darunter Henryk Zins, der für die kopernikanische Zeit interessiert war. Die Geschichte des Deutschen Ordens, des Ermlands und Altpreußens wurde von Dr. Marzena Pollakówna, seit 1951 Mitarbeiterin der KUL, erforscht.

Die KUL schenkte dem Bistum Ermland vier Hirten: Teodor Bensch, Tomasz Wilczyński, Józef Drzazga und Julian Wojtkowski, der Sohn von Andrzej Wojtkowski. Der letzte verband immer die Pflichten des Weihbischofs mit der Forschung, immer in fester Kooperation mit der KUL. 1950—1992 wurden in Allenstein 42 Priester aus dem Bistum Lublin geweiht. Im Gut der ermländischen Kirche, Schmolainen bei Guttstadt, erhielten sich Hunderte von Studenten und mehrere wissenschaftliche Mitarbeiter der KUL. 1973 wurde ein Abkommen zwischen der KUL und dem Ermländischen Höheren Priesterseminar „Hosianum“ abgeschlossen, aufgrund dessen die Studenten von „Hosianum“ im 6. Jahrgang als Studenten der Theologischen Fakultät der KUL anerkannt wurden. Das Abkommen wurde bis 1982 praktiziert, als in Allenstein das Ermländische Theologische Institut mit Magisterrechten, an die Theologische Fakultät der Päpstlichen Theologieakademie in Krakau angeschlossen, eröffnet wurde. Dank der Abmachung mit Lublin bekamen etwa 100 ermländische Geistliche den Magistergrad, davon 70 das Lizenziat. Etwa 30 Priester aus dem Bistum Ermland haben in der KUL promoviert, und sechs habilitiert. An der KUL sind acht Allensteiner Priester Professoren. Die Zusammenarbeit zwischen der KUL und dem Milieu von „Hosianum“ ist auch auf verlegerischer Ebene präsent; beide katholische Forschungsstätten veranstalten auch gemeinsame Tagungen und Wissenschaftskolloquien. In den letzten Jahren arbeitet auch das Wojciech Kętrzyński Forschungszentrum in Allenstein mit den Lubliner Historikern enger zusammen.